

## Ўзбекистон Республикаси Транспорт-Логистика Тизимини Ривожлантириш

*М. С. Бўрихаджаева<sup>1</sup>*

**Анотация:** Ўзбекистон Республикаси транспорт логистикаси соҳасидаги мақсадларга эришиш муаммолари муҳокама қилинган. Логистика жараёнларида самарадорлик ва оптималлаштиришни яхшилаш чора-тадбирлари таклиф этилади. Жаҳон бозорларига чиқиш учун темир йўл транспорти соҳасида норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, транзит ташиш учун шарт-шароитларни бирлаштириш, транзит юкларини жалб қилиш бўйича келишилган сиёсатни амалга ошириш сабаблари кўриб чиқилади. Халқаро транспорт йўлакларини ташкил этиш ва ундаги Ўзбекистоннинг иштироқи Марказий Осиёда барқарорликни таъминлашда, уни иқтисодий ривожланган минтақага айлантиришда, энг муҳими халқаро транспорт-транзит марказларидан бири сифатида минтақамизнинг жаҳон транспорт хизматлари бозоридаги рақобатбардошлигини оширишда ҳал қилувчи ролни ўйнайди.

**Калит сўзлар:** Транспорт, самарадорлик, товарлар ва хизматлар, инқироз, инновация, коидалар, жаҳон тажрибалари, атроф-муҳит, рақамлаштириш, инфратузилма, глобал, логистика, рақобат, экспорт, импорт.

Ўзбекистон Республикасида миллий иқтисодиётни эркинлаштириш ва модернизациялаш, унинг барқарор ривожланиши ва жаҳон иқтисодий муносабатларига изчил интеграциялашувини таъминлашга қаратилган тизимли ислохотлар амалга оширилмоқда. Ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг рақобатбардошлигини ва мамлакатимиз экспорт салоҳиятини ошириш ушбу йўналишдаги энг муҳим устувор йўналишлар сифатида белгиланган.

Расмий маълумотларга кўра, Ўзбекистоннинг ташқи савдо айланмаси 2019 йилда 42,2 миллиард АҚШ долларини ташкил этган. Осиё Тараққиёт Банкининг прогнозларига кўра, ислохотлар қишлоқ хўжалиги, саноат ва хизматлар ўсишини рағбатлантириб, 2021 йилда Ялпи Ички Маҳсулотнинг ўсиши 5.8 фоизни ташкил қилган. Ўзбекистонда иқтисодиётни модернизация қилиш, экспортни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш, унинг ҳажмини барқарор ўсишини таъминлаш бўйича амалга оширилаётган чора-тадбирлар ташқи савдо йўллари диверсификация қилиш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, мамлакат экспорт маҳсулотларини истиқболли халқаро бозорларга чиқишини таъминлайдиган муқобил транзит йўлакларини максимал самарали шакллантириш бўйича қўшимча чора-тадбирларни талаб этади.

Мамлакатнинг транспорт-логистика салоҳиятини ошириш мақсадида ушбу соҳанинг институционал асослари ва меъёрий-ҳуқуқий базаси мустаҳкамланмоқда. Ўзбекистон Президентининг 2019 йил 1 февралдаги № ПФ-5647-сонли Фармони "Транспорт соҳасида давлат бошқаруви тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қонун лойиҳасини ишлаб чиқишни назарда тутди.

Хусусан, Ўзбекистон раҳбарининг 2019 йил 1-февралдаги қарори билан автомобиль, темир йўл, ҳаво, дарё транспорти, метро, шунингдек, автомобил йўллари ривожлантириш соҳасида ягона давлат сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича Давлат бошқаруви органи

<sup>1</sup> Тошкент давлат транспорт университети, Транспорт тизимларини бошқариш факультетининг "Транспорт логистикаси" кафедраси катта ўқитувчи



сифатида белгиланган Транспорт вазирлиги ташкил этилди. "2018-2022 йилларда транспорт инфратузилмасини такомиллаштириш ва ташқи савдо йўналишларини диверсификация қилиш комплекс дастури" ни амалга ошириш доирасида янги транспорт-транзит йўлаклари ва логистика марказлари тармоғини ривожлантириш, транспорт воситалари ва самолётлар паркинни кенгайтириш, кўшни мамлакатларда ўзбек юklarини самарали ташиш учун шароитлар яратиш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Ҳозирги кунда йўловчи ва юк ташиш ҳажми ва сифатини ошириш учун шарт-шароитлар яратиш, транспорт соҳасини бошқариш тизимини такомиллаштириш, шунингдек транспорт тизими ходимларини тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва малакасини оширишга тубдан янги ёндашувларни жорий этишни назарда тутувчи "2035 йилгача Ўзбекистон Республикаси транспорт тизимини ривожлантириш стратегияси" ишлаб чиқилмоқда. Республикамиз бенефициар мамлакат сифатида қабул қилинган барқарор ривожланиш ва самарали бошқарув (GSP+) учун Европа Иттифоқининг махсус имтиёзлар тизими-Ўзбекистон учун жорий йилнинг апрел ойидан кучга киришини қайд этиш муҳимдир. Унда Европа Иттифоқи ва Ўзбекистон ўртасидаги савдо ҳажмини ошириш учун кўшимча имкониятлар тақдим этилади, чунки мато, кийим-кечак ва пластмасса маҳсулотлари каби бир қатор муҳим экспорт товарларига тарифлар бекор қилиниши кўзда тутилган. Бундан ташқари, (GSP+) доирасида 6,2 мингдан ортиқ товарларни божсиз импорт қилиш мумкин. Бу Ўзбекистонда истиқболли лойиҳаларни амалга оширишга, шунингдек, Ўзбекистон билан Европа Иттифоқи мамлакатлари ўртасидаги савдо-иқтисодий алоқаларни диверсификация қилиш ва жадал ривожлантириш учун мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилади.

Бундай шароитда Марказий Осиёда транспортнинг ривожланиши Шимолий-Жанубий ва Ғарбий-Шарқий йўналишлар бўйлаб боғлай оладиган транспорт йўлаклари алоҳида аҳамият касб этади. Boston Consulting Group халқаро компанияси экспертларининг фикрича, Марказий Осиё глобал транспорт тизимида катта транзит салоҳиятига эга минтақа ҳисобланади. Афғонистондаги беқарор вазиятга эга минтақа, кўшни давлатларнинг мавжуд коммуникациялардан фойдаланиш бўйича ўзаро муносабатларида кузатилаётган муаммолар савдо имкониятларидан самарали фойдаланишга тўсқинлик қилмоқда. БМТ Бош қотиби Антониу Гутерришнинг таъкидлашича, денгиздан узоқ мамлакатларнинг маҳсулотлари деярли халқаро савдо бозорларида намоиш этилмайди. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг савдо ва тараққиёт бўйича конференцияси (ЮНКТАД), маълумотларига кўра, Марказий Осиё давлатлари учун транспорт харажатлари кўп ҳолларда импорт товарлар қийматининг 60 фоизга етади. Жаҳон бозорларига чиқиш учун Ўзбекистон икки давлат ҳудудини енгиши керак бўлиб, асосий йўқотишларнинг сабаби бўлади. Ҳар йили 23 миллион контейнердан, фақатгина 1фоиз темир йўл орқали, 99 фоиз денгиз транспорти томонидан ташилади. Марказий Осиёнинг барқарор ривожланиши ва гуллаб-яшнаши учун минтақа давлатлари ва халқаро ташкилотлар иштирокида бу йўналишдаги саъй-ҳаракатларни бирлаштириш, ҳамкорликка интилишни талаб этади. Ўтган 4 йил давомида Ўзбекистон томонидан минтақадаги ҳамкорликнинг асосий йўналишлари бўйича аниқ сиёсий ва дипломатик қадамлар қўйилгани сабабли 2022 йилга келиб, биринчи навбатда транспорт-коммуникация соҳасида ялпи ички маҳсулот ҳажми 6,0 фоизга ошиши кутилмоқда.

Ўзбекистон, Афғонистон, Эрон, Ислон тараққиёт банки ва Осиё тараққиёт банки иштирокида трансфғон йўлаги лойиҳаси ишлаб чиқилган. Ушбу йўлак Термиз шаҳридан бошланиб, Афғонистоннинг Мозори-Шариф ва Ҳирот шаҳарлари орқали Эрон ҳудуди билан боғланади. Мавжуд алоқа тизимлари Эрондан- Бандар Аббос ва Чорбаҳор портларига киришга имконият беради. Бу эса Форс кўрфази портларига ундан эса океанга чиқиш имкониятини очади. Минтақамизга янги, арзон ва қулай йўл билан киришни таъминлайди. Бундан биринчи навбатда транспорт инфратузилмасини, автомобиль ва темир йўлларни ривожлантиришга алоҳида аҳамият берилмоқда. 2035 йилгача жамоат йўлларини ривожлантириш дастурининг амалга оширилиши бугунги кунда республиканинг барча ҳудудлари ўртасида йил давомида ишончли транспорт алоқаларини таъминлайди, кўшни давлатлар ҳудудларидан ўтмасдан юк ва йўловчиларни узлуксиз ташиш учун шароит яратади, ҳудудимиз орқали товарлар транзитини сезиларли даражада оширади.



Темир йўллар қурилишини янада давом эттириш ҳам биз учун катта аҳамиятга эга. Темир йўл транспортида ташиш ҳажмининг ошишига бир неча омиллар сабаб бўлмоқда. Темир йўллари маъмуриятлари ўртасида икки томонлама ва кўп томонлама ўзаро манфаатли ҳамкорлик натижасида транзит давлатлар, темир йўл транспорти соҳасида норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, транзит ташиш учун шарт-шароитларни бирлаштириш, транзит юқларини жалб қилиш бўйича келишилган сиёсатни амалга ошириш сабабли темир йўл транзит давлатлар маъмуриятлари транзит тарифларни камайтиришга интилоқда.

Рақобатбардош ва мақбул тарифларни, шунингдек оммавий юқларга тариф чегирмаларини тақдим этиш орқали, темир йўл транспорти юқ эгаларини кўпроқ жалб қилади. Аини пайтда Ўзбекистонда савдо-иқтисодий алоқаларнинг ривожланиши билан, республика транспорт тизими ҳам ривожланиб бормоқда. Ўзбекистон географик жиҳатдан Марказий Осиё марказида жойлашган. Шунинг учун, ўтмишда ва ҳозир барча савдо моллари Ўзбекистон орқали ўтади. Ташқи савдо ҳажмларини ривожланиши билан юқ айланмасини автоматик равишда ошиши, бу бизнинг компанияларимизни транспорт бозорида фаол иштирок этишини англайди. Шунинг учун ҳам Ўзбекистон иқтисодиётининг ривожланиш ташқи савдо муносабатларига мутаносиб равишда боғлиқдир.

Шунга қарамай МДХ мамлакатларида юқларни ташишнинг халқаро йўналишларда улуши умумий ҳажмда унча катта эмас ва миқдори ҳар йили ташиладиган юқларнинг 20-25 фоизига тенг, бу эса темир йўл транспортига жиддий рақобатни ташкил қилади, чунки у ҳаракатчанликка эга. Жамоат транспорти Ўзбекистон Республикаси ягона транспорт тизимининг (ЕТС) ажралмас қисми бўлиб, бошқа транспорт турлари билан бир қаторда йўловчилар ва юқларни ташиш билан шуғулланади. Янги хўжалик механизми шароитида автомобил транспортининг ривожланиши автотранспорт воситаларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишни, шу орқали меҳнат унумдорлигини оширишни, транспорт сифатини яхшилашни талаб қилади.

Автомобиль транспорти бошқа транспорт турларига нисбатан сезиларли афзалликларга эга: юқори манёврлик, йўловчилар ва юқларни бевосита иш жойларига ёки турар-жойларга етказиб бериш қобилияти, сифатли қопламали йўлларда юқори тезликда амалга оширади. Автомобиль транспортининг асосий афзалликларидан бири: уларни тезликда ишга тушириш, темир йўлларда контакт тармоғидаги подстанцияларни қуриш учун қўшимча харажатларсиз амалга ошириш.

Охирги пайтда контейнерларда юқларни ташиш ривожланмоқда, автомобил, темир йўл ва авиация транспортида катта тоннали контейнерлардан юқларни ташишда фойдаланиш транспорт тизимини ривожланиш ва такомиллаштиришга олиб келади. Шунинг учун, транспорт тизимдаги барча элементларни ҳисобга олиш керак: ҳар хил турдаги тягачлар, тиркамалар, яримтиркамалар, махсус транспорт воситалари ва тез бузиладиган товарлар учун махсус музлатгичлар билан рефрижераторлар, автоцистерналар ва оғир юқларни ташиш учун контейнерлар ва бошқалар.

Ўзбекистон Республикаси мустақилликни кўлга киритгач, янада жипслашди, бу ҳолатларни ҳисобга олиб, кўплаб халқаро юқ ташувчилари ўз паркларини янгилаб Европа стандарти талабларига жавоб берадиган янги типдаги ҳаракатдаги таркибларни ишлаб чиқишди.

Ҳозирги кунда кўплаб халқаро юқ ташувчилар замонавий Mercedes-Бенз, МАН, ва ҳоказо автомобилларига эга. Ковид пандемия давридан кейин республиканинг савдо айланмаси сезиларли даражада ошди, чунки ковид туфайли савдо алоқалари деярлик тўхтатилган эди.

Ҳудуд бўйича Ўзбекистон бир неча ер усти транспорт йўлакларига эга, уларнинг энг истиқболлиси Жанубий йўлак ёки Тошкент-Чарджоу-Теджен, Мешхед-Бендер-Аббас йўлаги, узунлиги 2,912 км. Бу йўлак Ўзбекистон учун алоҳида аҳамиятга эга. Бу ерда, Туркменистон ва Эрон томонларидаги чегара терминаллари, ҳамда ўтказиш учун барча зарур техник воситалар билан жиҳозланган, бир йўлдан бошқасига поёздлар (Туркменистонда 1520 км ва Эрон 1435 км) ўтади. Бу йўлнинг тахминий қуввати йилига 5,3 млн тоннани ташкил этади.





**Расим : Хитойдан денгиз орқали Бандар-Аббос портига олиб келинадиган ҳамда темир йўл платформаларига ортилган ҳолда Туркменистон орқали Ўзбекистонга кириб келиш йўлаги.**

Бугунги кунда ўзбек пахта толасининг 30-35%дан ортиғи Европага экспорт қилинади ва Осиё қитасига Эроннинг Бандар-Аббас портидан ташилади, у ерга автомобиль ва темир йўл орқали етказиб берилди.

1996 йилда 308 км узунликка эга бўлган “Тежен – Сарахс – Машхад” темир йўл тармоғи фойдаланишга топширилди. Ушбу йўл Марказий Осиё давлатларини Ҳинд океани ва Эрон – Туркия орқали Европага чиқиш имкониятини яратди. “Тежен – Сарахс – Машхад” Темир йўл линияси Евросиё мақомини олди ва қўшимча сифатида қабул қилинади Трансибр йўли Хитойни Марказий Осиё мамлакатлари орқали Европа билан боғлайди. Хитой, Евроосиё ер транспорт йўл қисмини ривожланишига катта аҳамиятга эгаллигини ҳисобга олади. Ўзбекистон Республикаси учун бу темир йўл йўлагини иқтисодий жиҳатдан фойдали ва қатор сабабларга кўра-сиёсий, иқтисодий ва ташкилий табиат чекланган. Шулар қаторида, биринчи навбатда, Афғонистон Республикасининг сиёсий ва ҳарбий беқарорлиги, ҳукуқий асоснинг камёблигига Ўзбекистон Республикаси ушбу автомагистрални ишга туширишда иштирок этишни истади.

Ҳозирги вақтда савдо ва юк ташишни логистика қўллаб-қувватлаш элементлари пайдо бўлмоқда. Ахборот технологиялари, транспорт ва транспорт инфратузилмасидан самарали фойдаланиш механизмининг йўлга қўйиш чоралари кўрилмоқда. Бирок, юк оқимларини ташкил этиш ва бошқариш амалиётига логистиканинг замонавий усуллари ва техник воситаларини жорий этиш суръати ҳали ҳам етарли эмас. Агар яқин вақтгача Ўзбекистонлик тадбиркорларга товарларни фақат етказиб берувчидан олувчига етказиб беришни ташкил этиш етарли бўлса ҳозирда эшикдан-эшикгача ташиш, божхона расмийлаштируви, товарларни қадоқлаш ва сақлаш бўйича хизматлар турларини кўпайтиришга доимий талаб мавжуд. Шу муносабат билан Ўзбекистон Республикаси логистика саноатини институционал ривожлантириш, саноат, савдо, ахборот, транспорт, омборхона, бошқарув логистикаси соҳасида кўрсатилаётган хизматлар сифатини ошириш зарур.

Хулоса сифатида қайд этиш мумкинки, халқаро транспорт йўлакларини ташкил этиш ва ундаги Ўзбекистоннинг иштироки Марказий Осиёда барқарорликни таъминлашда, уни иқтисодий ривожланган минтақага айлантиришда, энг муҳими халқаро транспорт-транзит марказларидан бири сифатида минтақамизнинг жаҳон транспорт хизматлари бозоридаги рақобатбардошлигини оширишда ҳал қилувчи роль ўйнайди. Минтақамизни халқаро транспорт йўлакларини тизимига интеграция қилишга доир янги ёндашув ва устувор йўналишларни ишлаб чиқиш, Марказий Осиёнинг ишга солинмаган улкан салоҳиятини мамлакатларимиз ва халқларимизнинг умумий манфаатлари йўлида сафарбар этиш олдимизда турган энг муҳим вазифа ҳисобланади.

## REFERENCES

1. Сергеев В.И. ”Логистика в бизнес” Учебник-М:Инфра-М,2001г
2. С.М.Резер, Т.А .Прокофьева, С.С.Гончаренко-“ Международные транспортные коридоры: ”Проблемы формирования развития-М ВИНТИ РАН” 2010-432с



3. Мустанов О.Г., Саматов Г.А., Сарвирова Н.С. СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ ГРУЗОВЫХ ТЕРМИНАЛОВ ПО ПРОИЗВОДСТВЕННЫМ ФУНКЦИЯМ / Проблемы современной науки и образования 2023 г №1 (179)ст.6
4. Юлдашева, С . (2022, September). Повышение эффективности таможенной деятельности в развитии международного экономического сотрудничества. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS" (Vol. 1, No. 1, pp. 87-91).
5. Б. М.Сабитовна. (2022). МЕТОДЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И УЛУЧШЕНИЯ КАЧЕСТВА УПРАВЛЕНИЯ В ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ. Экономика и социум, (12-1 (103)), 488-495.
6. Ю. С. Арислановна,Б. М. Собитовна INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE "THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS "(1-part, 5-150 pages. 2022 г ст87-92) ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ТАМОЖЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ МЕЖДУНАРОДНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА.
7. Б. М. Собитовна МАРКЕТИНГОВЫЙ ПОДХОД В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences (E)ISSN:2181-1784 www.oriens.uz SJIF 2023 = 6.131 / ASI Factor = 1.7 3(4/2), April, 2023(653-661ст)

